

1.

*Spreker 1:* Deze keer spreek ik met Nico Jurgens, een molenaar met veel specifieke extra kennis en kwaliteiten, maar bovenal iemand die als bouwhistoricus zijn sporen heeft verdiend in de molenwereld. Als kind is hij al geïnteresseerd in molens, vooral dankzij zijn vader, met wie hij op de fiets naar molens in Noord-Brabant rijdt. Zijn vader is ook een verzamelaar van molenfoto's. Van zijn voornemen deze in een plakboek te bewaren komt echter niets terecht. Het is Nico die het uiteindelijk uitvoert. Nico vindt het namelijk machtig interessant en het maakt hem ook nieuwsgierig. Het is die nieuwsgierigheid die zijn carrière karakteriseert en later ook de belangrijkste pijler van zijn bouwhistorische interesse vormt. Die interesse komt serieus in zijn leven dankzij een bezoek aan de Keldonkse Molen in het Noord-Brabantse Erp in 1965. Al direct na zijn kennismaking is hij onder de indruk van de vervallen molen en besluit hij: "Deze molen wil ik behouden." Dit besluit loopt als een rode draad door zijn gehele carrière. Uiteindelijk komt in 2018 zijn droom uit. De Keldonkse Molen is weer in volle glorie te bewonderen. Nico gaat in het gesprek uitvoerig in op de lange weg naar de realisatie van zijn droom. Uiteraard staat hij ook stil bij de basis van zijn werk. Wat houdt het werk van een bouwhistoricus in de molenwereld in? Wie mag zich volgens hem een goede bouwhistoricus noemen? Volgens hem lopen er in Nederland bouwhistorici in allerlei soorten en vooral (kwaliteits)maten rond. Waarin zitten die verschillen en hoe vult hij zelf zijn werk in? Hoe hebben zijn ervaringen in het veld van de afgelopen 50 jaar zijn eigenzinnige visie op bouwhistorisch onderzoek bepaald?

---

2.

*Interviewer:* Zo, Nico, zoals ik daarnet in de introductie al vertelde, molens zijn eigenlijk je hele leven, spelen die een belangrijke rol. Hoe moet ik dat nu zien? Van welke leeftijd af eigenlijk ging dat allemaal spelen bij jou, die molen?

*Nico:* Eigenlijk al heel jong. De grote vonk, die is pas wat later overgesprongen, maar de kiem, die is al heel erg vroeg gelegd. Ik ben in Eindhoven geboren. Mijn vader die verkende de omgeving graag. Dat ging dan op de fiets en ook wel op de Kaptein Mobylette. Mijn vader ging dan graag naar molens, dus ik heb al verschillende molens gezien in de buurt van Eindhoven. Eindhoven zelf ook, de Genneper molen. Echt al in m'n kleuterjaren. Er was toen nog niet echt sprake van een grote molenliefde, maar wel een nieuwsgierigheid. Ik ben heel erg nieuwsgierig naar alles. Ik ben ook technéut, nou ja, eigenlijk door mijn vader, die heeft mij de techniek met de paplepel meegegeven, dus ik heb een heel grote belangstelling voor techniek, maar ook voor oude dingen in het algemeen. En zeker waar techniek en oude dingen samenkomen, zoals molens, dat heeft altijd een heel grote interesse van me gehad. Nou, op een zeker moment zei mijn vader dat hij van plan was om een album aan te leggen met molenfoto's. Dat plan heeft hij nooit uitgevoerd, maar in september 1963 stond een foto in de krant van de molen in Maassluis. Die had toen, door een

ongeluk, zijn wieken verloren. Die foto heb ik uitgeknipt met de begeleidende tekst en ik dacht: die leg ik alvast klaar voor mijn vader. Maar uiteindelijk ging het anders. Mijn vader heeft me aangemoedigd en ik ben zelf een plakboek gaan aanleggen en daarin werd ik nogal fanatiek. In 1962 waren we naar het Openluchtmuseum geweest waar ik de papiermolen en de paltrok van binnen heb kunnen bekijken. We hebben daar ook een gidsje gekocht en dat gidsje, dat was toen mijn informatiebron over molens. Van Sinterklaas in 1963 kreeg ik toen het boekje van Stokhuyzen. Dat was, ik geloof in 1961 verschenen, dus ik heb daar nog de eerste druk van. Stokhuyzen, die moedigde je aan om zelf molens te gaan bekijken. Nou, ik ken molens uit mijn jeugd alleen maar in slechte staat, met prikkeldraad eromheen, maar goed, ik ben dan toch op de fiets geklommen en ik ben molens gaan bekijken. Het eerste tochtje dat voerde mij naar Geldrop en Mierlo. Die molen van Geldrop die stond te malen. Wel met prikkeldraad eromheen, maar ik heb m'n verlegenheid overwonnen. Ik heb de molenaar geroepen die heel verrast was dat ik de molen wilde bekijken. Hij heeft een opening gemaakt, zodat ik naar binnen kon komen en daar ging echt een wereld voor me open. Dat heeft een enorme indruk op me gemaakt. Dat heeft mijn belangstelling zeker een enorme stimulans gegeven en veel later dus ook mijn belangstelling voor Het Gilde van Vrijwillige Molenaars.

*Interviewer:* Wat trof je nou het meest bij die molen van Geldrop, toen je daar binnenkwam? Kun je dat nog voor de geest halen? Wat zag je?

*Nico:* Ja, dat is... Wat ik zag is natuurlijk... Maar je ziet een malende molen met twee koppel stenen en alles erop en eraan. De molen verkeerde niet in de conditie waarin de molens tegenwoordig verkeren, maar was wel zo goed mogelijk onderhouden. Wat ik me tot op de dag van vandaag kan herinneren, dat is de geur. Dat ik zonder meer kon zeggen dat die man rogge aan het malen was, terwijl hij mij dat niet verteld heeft, maar die geur, die is zo kenmerkend dat ik het nu nog weet.

*Interviewer:* En de molenaar, want die was, dat was ook een bijzondere molenaar, toch, die meneer Obbing?

*Nico:* Ja, in zoverre dat de goede man al lang van zijn AOW genoot en ik heb de molen daarna nooit meer zien draaien. Later hoorde ik dat hij dat jaar ziek is geworden en twee jaar later overleden is. Dus het is beslist een van de laatste keren geweest dat ik die molen aan het draaien heb gezien, misschien wel de allerlaatste keer.

*Interviewer:* Goed. Leefde toen bij jou ook al het idee, want je was heel erg onder de indruk, hè, van die molen, wilde je toen al iets gaan doen met die molen? Ik bedoel een beroep? Of zat je daar toen nog niet aan te denken van...?

*Nico:* Nee, daar dacht ik nog niet aan. Het gaf wel een soort gevoel van, thuiskomen is in een molen natuurlijk niet helemaal het juiste woord, maar wel zo'n gevoel van: Hier ben ik op mijn plek. Het heeft vooral een stimulans gegeven. Maar goed, ik was pas 13. Op dat moment is de wereld nog erg groot en ben je nog niet zo bezig, tenminste ik was toen nog niet erg bezig met de toekomst, maar dat heeft er wel zeker aan bijgedragen.

*Interviewer:* En op school, Nico, vertelde jij graag ook van: Nou, ik hou zo van molens en zo? Of juist niet? Was het nog een beetje...?

*Nico:* Nee, juist niet, want ik kreeg wel in de gaten dat al mijn klasgenoten, althans de jongens, achter de meisjes aan zaten, terwijl ik juist achter molens aan zat. Dus ik was me er duidelijk van bewust een buitenbeentje te zijn. Nou ja, goed, ik was toch al verlegen van aard, dus dan hield ik m'n molenliefde maar voor me.

---

---

3.

*Interviewer:* Nico, we zijn nu toch al in de zestiger jaren aanbeland en ik weet, in die zestiger jaren ontstond er wel een groep mensen die die molens aan het draaien wilden krijgen. Was jij daarvan op de hoogte en hoe ben jij daarbij betrokken geraakt?

*Nico:* De eerste keer dat ik daar iets van te weten kwam, dat was in het blad *Molennieuws* (*destijds verenigingsblad van De Hollandsche Molen; red.*), waarin melding werd gemaakt van een groep jongeren die, als vrijwilliger, molens in bedrijf wilde gaan stellen. Zoals waarschijnlijk ook al door Eric Zwijnenberg (*een van de oprichters van Het Gilde van Vrijwillige Molenaars; red.*) verteld (*zie iconengesprek Eric Zwijnenberg*), heeft dat enkele jaren aanloop gehad. In 1972 was het dan zover dat het een officiële vorm kreeg. Nu was er iets grappigs. In de krant stond een berichtje dat mijn vroegere wiskundeleraar van de hbs vrijwillige molenaar was. Ik heb die man opgebeld, die me meteen uitnodigde om dan ook een keer daar op de instructiemolen te komen kijken. Dus op die manier heb ik kennism gemaakt met Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, wat weer de richting aangaf waarin ik verder kon. Niet alleen molens bezoeken en foto's maken en gegevens noteren, maar ook daadwerkelijk iets met molens gaan doen. Na enige tijd...., er was al een plan om op die instructiemolen tarwe te gaan malen. Nou, dat is nooit gebeurd in de tijd dat ik daar kwam. Maar die belangstelling is bij mij ook gegroeid. Tijdens een van de vergaderingen, ik vermoed de najaarsvergadering van 1972, maar dat kan ik niet precies reconstrueren, bracht Harm van Huis, de vrijwillige molenaar uit Garnwerd, die bracht molenbrood mee. Toen werd ik helemaal enthousiast. Dát wil ik ook. Ik kon toen terecht op de Witte Molen van Luyksgestel (*ook wel De Deen genoemd; red.*). Daar heb ik een koppel stenen in orde gemaakt om tarwe te gaan malen. Maar je moet ook nog de kennis hebben om stenen te scherpen voor tarwe en wat meer over de grondstof en het eindproduct. Om die kennis te kunnen vergaren ben ik naar Zeeland gegaan. Ik wist dat daar nog enkele molens in bedrijf waren en de keus, puur toevallig, was de molen van Wolphaartsdijk van molenaar Ko de Visser. Nu achteraf weet ik dat ik het gewoon niet beter had kunnen treffen, want Ko de Visser was niet alleen een uitstekend vakman, maar hij kon zijn vakkennis ook heel erg goed verwoorden, precies de essentie aangeven van alle handelingen die je verricht, het hoe en het waarom, dus met weinig woorden heeft hij mij heel erg veel geleerd. De eerste keer dat ik daar kwam, dat was helemaal schitterend, dat was februari of maart 1973. Er stond een bulderende wind, echt het soort wind waarin Ko de Visser helemaal in zijn element is. Daar stapte ik dus in een keer mijn grote liefde binnen. Zo kun je het het beste uitdrukken.

*Interviewer:* Wat was nou de magie van die Ko de Visser? Wat bracht hij jou nou bij, waardoor jij zo extra bevlogen werd?

*Nico:* Dat is heel moeilijk te zeggen, maar hij was natuurlijk zelf molenaar in hart en nieren. Hij had in een ander beroep waarschijnlijk veel meer geld kunnen verdienen, maar op de een of andere manier, hij was molenaar en dat straalde hij ook helemaal uit.

*Interviewer:* Hij vond het ook heel leuk dat jij kwam kijken eigenlijk, want ik kan me ook voorstellen dat hij gewoon met zijn molen bezig wilde zijn. Hoe was hij ten opzichte van jou?

*Nico:* Nou, het is inderdaad zo dat hij wat gereserveerd was tegenover alle vrijwilligers, omdat hij daar geen tijd voor had. Maar in mijn geval is dat wat anders gelopen, want ik kwam meteen wat meel kopen en ik had al snel een aantal mensen, thuisbroodbakkers, die meel van de molen wilden hebben. Dus dan ging ik naar molenaar De Visser om meel te kopen en dat werd dan op dat moment voor mij gemalen. Op die manier heeft hij mij gewoon opgenomen, want uiteindelijk ben ik daar gewoon kind aan huis geworden. Het was een heel fijne verhouding.

---

4.

*Interviewer:* Nou, Nico, dan komen we nu toch eigenlijk wel bij een molen die, wat je ooit al gezegd hebt: 'dat is een rode draad door mijn hele leven geweest' en dat is die Keldonkse Molen (*Molen De Hoop, Keldonk nabij Erp; red.*). Waarom is die Keldonkse molen zo belangrijk voor jou geweest? Kun je vertellen van wanneer je er voor het eerst mee geconfronteerd werd, met die molen en hoe dat zich allemaal heeft ontwikkeld, tot uiteindelijk de terugkeer van die molen? Ga je gang Nico.

*Nico:* Nou, het eerste, dat was een fietstochtje dat ik gemaakt heb. Wij hadden een oude kaart van Noord-Brabant en daarop stond een redelijk aantal molens in en om Erp. Een van die molens was dan in Keldonk. Ik ben dan naar Keldonk of eigenlijk naar Erp toe gefietst, in de stromende regen. Het regende zo hard dat ik de kaart niet tevoorschijn heb gehaald en daardoor verkeerd gereden ben. Maar goed, ik ben toen dus in die richting geweest. Ik heb geen enkele molen gezien. Enige tijd later zijn mijn ouders met de auto weer een zondags tourritje gaan maken en toen zijn we langs die molen van Keldonk gereden. Dat zal 1965 geweest zijn, het voorjaar. Dat was de eerste keer dat ik die molen zag en ik heb daar toen ook een paar foto's van gemaakt. De molen zag er toen nog redelijk uit, maar hier en daar zag je toch al dat de wieken wat slecht werden, de eerste tekenen van verval. Om de een of andere reden sprak die molen mij heel erg aan. Dat is altijd moeilijk te verklaren waarom de ene wat meer dan de ander. Maar toen droomde ik al van die molen van: die zou ik in bezit willen hebben, zodat ik ervoor kan zorgen dat die blijft bestaan. Daar is dan weer een aantal jaren overheen gegaan. In 1972, toen had ik inmiddels een baan, ik had een auto, ik ben zelf naar die molen toe gereden. Toen stond daar echt een wrak. Ik sprak de eigenaar en die zei dat hij een sloopvergunning had aangevraagd.

Dat was natuurlijk wel een vreselijke ontgoocheling, want ik had juist gehoopt om die molen te kunnen behouden. De eigenaar, die wilde die molen zelfs voor niks aan mij geven, maar dan onder de voorwaarde dat ik hem afbrak en dan kon ik zelf bekijken waar ik hem weer wilde opbouwen. Dat was te hoog gegrepen. Ik had de indruk dat ik wel in staat zou zijn om die molen te consolideren zodat hij in ieder geval behouden was tot betere tijden, maar afbreken en ergens een stuk grond kopen en helemaal van de grond af opbouwen, dat zat er gewoon niet in. Dus ik dacht: het is een rijksmonument of ik wist toen niet, het was een, hij stond op de voorlopige lijst. Maar goed, dat maakt verder niks uit. De gewone regels golden. Daarom had die man dus ook een vergunning moeten vragen voor de sloop. Toen leek het me een goed idee om eens met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te gaan praten. Daar kwam ik van een koude kermis thuis. Ik kreeg geen enkele hulp. Toen werd het toch wel heel erg moeilijk. Ik kon dit niet meer oplossen, dus heb ik, nou ja, ik had ook niet verwacht dat die man de sloop echt door zou zetten, want het gebeurde in die tijd erg vaak dat molenaars een sloopvergunning aanvroegen, alleen maar om op die manier de molen onder de aandacht te brengen in de hoop de subsidiemolen op gang te krijgen. Dat was bij deze man duidelijk niet het geval, want in oktober 1972 kreeg ik een telefoontje dat de molenmaker begonnen was met de afbraak. Dat was natuurlijk een vreselijke ramp, dus ik heb meteen vrij genomen van mijn werk en ik ben gaan kijken bij de sloop. Toen heb ik ook al een aantal onderdelen opgemeten. Enerzijds met de gedachte om het vast te leggen en anderzijds, als je zo'n molen ooit weer wil opbouwen, dan moet je toch de maten weten.

*Interviewer:* Dat vond die molenmaker goed, dat jij dat allemaal deed?

*Nico:* Ja.

*Interviewer:* Wie was dat, eigenlijk die molenmaker...?

*Nico:* Dat waren medewerkers van Adriaens (*Adriaens Molenbouw uit Weert, Limburg; red.*). Adriaens, die had een paar ploegen en een van die ploegjes die heeft de molen afgebroken. De molenmaker, dat was in die tijd Sjors Adriaens, die was er zelf niet bij aanwezig, maar wel drie van zijn medewerkers. Die vonden het goed dat ik daar rondliep, als ik maar aan mijn veiligheid dacht. Zo heb ik dus nog geholpen bij het strijken van de Potroede, want die was zo ver doorgeroest dat, toen die op de grond kwam, toen brak daar een stuk af, maar dat bleef er weer half aanhangen dus dat was nogal lastig. Toevallig had ik een ijzerzaag in mijn auto, dus zo hebben we nog met mijn ijzerzaag een stuk van de roede afgezaagd. Het plaatje van die roede, dat ligt nog steeds bij mij in de kast.

*Interviewer:* Wat gebeurde er met die onderdelen allemaal, Nico?

*Nico:* Die onderdelen, die zijn naar de werf van Adriaens gegaan. Pas na de sloop hoorde ik dat Sjors Adriaens ook een zekere liefde voor die molen had en hij hoopte die molen weer op te kunnen bouwen in Weert en daar wilde hij dan in gaan wonen. Helaas heeft hij nooit vergunning gekregen van de gemeente Weert. De gemeente Weert vond dat er al genoeg molens stonden die allemaal geld kostten. Dus zodoende zijn die onderdelen op de werf van Adriaens blijven liggen. Maar dat had voor mij wel een voordeel. Op het moment dat die molen afgebroken werd, heb ik

niet alles kunnen opmeten en bovendien, mijn kennis was toen ook nog niet zo groot dat ik precies wist wat je moest opmeten. Door het verschijnen van het boek van Anton Sipman, *Molenbouw*, in het monumentenjaar 1975, was mijn kennis enorm toegenomen. Toen ben ik dus weer naar de werf van Adriaens geweest om alle onderdelen in detail op te meten. Dat was niet zo gemakkelijk, want een aantal onderdelen lag op een grote berg. Maar goed, stukje bij beetje. Ik ben daar een aantal keren geweest, heb alles wat behouden was kunnen opmeten. Adriaens die had ook nog enkele achtkantstijlen bewaard die later helemaal verteerd zijn, maar die ik in staat van ontbinding nog heel nauwkeurig heb kunnen opmeten waardoor ik uiteindelijk een heel erg nauwkeurige reconstructietekening van die molen heb kunnen maken. Het is jarenlang mijn hoop geweest dat ik die molen zelf zou kunnen bouwen, want ik had intussen de kennis van de molenbouw, hoe je zo'n achtkant moest construeren. Ik heb toen ook zelf een model gebouwd, schaal 1 op 10. Dat heb ik niet helemaal voltooid. Op het moment dat ik de uitdaging volbracht had, toen was ik tevreden en ik heb hem dus nooit afgewerkt. Maar alle moeilijke delen, het achtkant, de kap, de tandwielen die heb ik allemaal op schaal gemaakt. Dus ik wist hoe je zo'n molen moest maken. Ik wist ook, het is maar een klein molentje dus heel duur is het hout niet wat je daarvoor nodig hebt. Ik hoopte dus ooit dan de onderbouw te kunnen kopen en met eigen geld en eigen arbeid die molen op te bouwen. Dat is mij helaas nooit gelukt. Maar de tijd gaat verder. Op een gegeven moment was er een initiatief om een Nederlandse afdeling op te richten van The International Molinological Society. Daar ben ik toen lid van geworden. Daar ontmoette ik Dick Zweers (*molendeskundige en bouwhistoricus, red.*). Dat zal 1986 geweest zijn, 1987. Ik weet het jaar niet precies. We deelden natuurlijk al heel erg snel onze molenliefde. Toen Dick eenmaal te weten kwam wat ik allemaal deed, toen zei hij: "Wat jij doet, dat is gewoon bouwhistorisch onderzoek." Nou, dat was heel interessant. Ik deed het al jaren, maar hoe dat heette, dat wist ik tot op dat moment niet.

*Interviewer:* Want Nico, want je had het inderdaad over dat opmeten van die materialen, maar dat onderzoek beperkte zich niet alleen tot de materialen, want je hebt ook over de geschiedenis van die molen zelf, maatschappelijk gezien, toch ook onderzoek naar gedaan, de historie van die molen?

*Nico:* Ja, ik heb verschillende onderzoeken gedaan. Ik ben naar het archief geweest, waarin ik de, nou ja, in ieder geval enkele vergunningen van die molen gevonden heb. Verder de geschiedenis van die molen, dat was nog een probleem. Ik heb ook nog gesproken met de laatste molenaar, Sjef van Lith, die me een aantal details kon vertellen. Maar één ding werd me langzaam duidelijk: in de molenboeken, in het Brabants Molenboek, staat dat de molen afkomstig zou zijn uit de Zaanstreek en in Noord-Brabantse molens in oude ansichten staat dat hij uit Zuid-Holland kwam. Waar kwam hij nou vandaan? Op basis van de informatie in het boek van Anton Sipman werd het mij langzaam duidelijk dat die molen niet uit de Zaanstreek en ook niet uit Zuid-Holland kwam en Amsterdam was ook onwaarschijnlijk. Uiteindelijk kwam ik tot de conclusie: hij komt ergens uit Noord-Nederland. Dat werd dan de volgende puzzel. Maar via via, het begint bij Johan Bakker (*1949-2020, gerenommeerd molendeskundige uit Moerkapelle, red.*) en die adviseerde om eens contact op te nemen met Wolter Bakker uit Harkstede (*molendeskundige 1924-2000, red.*), want

die was op dat moment bezig met het invoeren van alle gegevens uit het archief van Van der Veen (*molendeskundige Groninger molens, red.*), in het archief van de Groninger Molenstichting. Dus misschien dat hij iets wist. Nou, Wolter Bakker, die liet me weten dat zodra hij iets gevonden had, dan kreeg ik bericht. Dat heeft precies een jaar geduurd en toen had hij gevonden dat de molen van een buurtschap de Friese Wilp in de gemeente Marum, die was in het jaar afgebroken dat de molen van Keldonk werd opgebouwd en daar had Van der Veen de notitie gemaakt: "Is verkocht naar Aarle-Rixtel." Aarle-Rixtel is niet hetzelfde als Keldonk, dus Wolter Bakker vroeg: "Zie jij kans om daar een relatie tussen te leggen?" Nou, dat is niet zo moeilijk, want die molen van Keldonk, die was gebouwd door Christiaan Raaijmakers die toen nog in Aarle-Rixtel woonde. Later is er dan ook nog een bericht gevonden, ik dacht een krantenbericht, van een schipper uit Groningen die een keer naar Noord-Brabant moest, die over het Wilhelminakanaal (*bedoeld wordt Zuid-Willemsvaart, red.*) gevaren was en daar dus constateerde dat de molen van de Friese Wilp inderdaad opgebouwd was in Keldonk.

*Interviewer:* Kijk, dat was dus een belangrijke ontdekking eigenlijk van jou, Nico, en dat bewijst ook wel een beetje dat je dus niet gewoon aanneemt wat je zoal hoort, maar ook verder nog even onderzoek doet of dat allemaal wel klopt wat er zo in het algemeen wordt geroepen. Want dat hij uit de Zaanstreek kwam, dat heb jij dus meteen even nagetrokken of dat allemaal wel juist was. Dat was echt ook een vorm van onderzoek wat je gedaan hebt. Maar op een gegeven moment is dat onderzoek min of meer wel klaar en dan moet er ook actie worden ondernomen om die molen daadwerkelijk te gaan bouwen. Wanneer is dat moment gekomen, dat jij zei van: "We zijn nu in een stadium dat we die molen kunnen gaan herbouwen."

*Nico:* Dat initiatief is niet van mij gekomen. Zoals ik al vertelde, ik had hem zelf willen bouwen, maar het werd langzaam duidelijk dat dat toch buiten mijn mogelijkheden ging. Op een zeker moment, dat zal ergens omstreeks 2006, 2007 geweest zijn, kreeg Dick Zweers de opdracht om een Monumenten Inventarisatie uit te voeren in de gemeente Veghel. Die Monumenten Inventarisatie, dat ging dan om het jongere erfgoed, dus vanaf 1850 tot, zeg maar, 1950. Dus de periode waarin ook die molen van Keldonk gebouwd was. In Keldonk had hij gehoord dat er een initiatief was, een wens, moet ik eigenlijk zeggen, om die molen van Keldonk weer te herbouwen. Dick Zweers gaf dat aan mij door en toen heb ik dus contact opgenomen met die initiatiefnemers. Ik kwam terecht bij Joan Hanegraaf, die dus de eerste voorzitter geworden is van de stichting tot herbouw van de Keldonkse molen. Toen heb ik dus met hem gesproken en dan heb ik dus ook heel duidelijk gemaakt: het is maar een kleine molen. Als je een paar goede timmerlieden hebt, dan kun je hem gewoon zelf bouwen. Dat scheelt je een hele hoop geld. "Nou," zegt hij, "die hebben we wel." Nou, ging er weer een aantal maanden overheen of misschien zelfs een paar jaar en toen nodigde Joan Hanegraaf me uit om kennis te maken met de vrijwilligers die zich wilden inzetten voor de herbouw van die molen. Er was op dat moment al een groep van meer dan vijftig vrijwilligers van allerlei pluimage. Degenen die dan daadwerkelijk wilden bouwen, dat waren drie bouwvakkers of restauratiebouwvakkers, die bij een restauratieaannemer in Veghel werkten en die voor hun pensioen stonden. Die zouden dus graag na hun pensionering die molen opbouwen. Dat was natuurlijk geweldig! Wat betreft het houten deel, daar had ik alle vertrouwen in. Waar ik me een

beetje zorgen over maakte, dat was het metselwerk, want dat is bij heel erg veel molens verkeerd gegaan. Dat met verkeerde materialen aan het metselwerk gewerkt is, waardoor een molen alleen nog maar slechter werd. Ik maakte in Keldonk kennis met Jan van Wanrooij, die dus als restauratiemetselaar gewerkt had en die ging mij vertellen hoe hij dacht dat hij die onderbouw kon restaureren. Ik had heel snel in de gaten dat die man er niet alleen meer van wist dan ik, maar dat hij er ook enorme ervaring in had. Dus ik was helemaal gerustgesteld: met het metselwerk komt het in orde. Nou, het hout maakte ik me ook al geen zorgen om, maar ik heb dus toen ook de timmerman ontmoet. Nu is zijn naam me even ontschoten. (*De timmerman is Harrie van den Biggelaar, red.*)

*Interviewer:* Nou, ga maar verder, Nico.

*Nico:* Ja, ik ga verder. Nou, er waren natuurlijk nog veel meer mensen. Er was ook een voeger, er was een lasser. Dus we hadden een aantal praktische mensen en daaromheen een hele groep mensen die ondersteunende dingen deed, zoals langs de deuren gaan om gelden op te halen, maar ook vrouwen die voor soep zorgden, als de vrijwilligers aan het werk waren, vrouwen die voor de koffie en broodjes zorgden op de open dagen. Dus was er echt een enorm enthousiaste bouwploeg met aan de ene kant een groep mensen die het kon en aan de andere kant een grote groep ondersteuning. Daar ging toch weer een aantal jaren over. Ik heb de indruk dat het bestuur bang was dat het zelf bouwen toch te hoog gegrepen was. Maar uiteindelijk, het lukte niet om voldoende geld voor die herbouw bij elkaar te krijgen. De gemeente had een startbedrag gegeven. Daarvoor was al een ruimte gebouwd samen met de vroegere eigenaar van de molen. Enerzijds was die dan eigendom van die vroegere eigenaar en de andere helft van dat nieuwe gebouw, dat was dan een soort vergaderruimte, zo zal ik het maar noemen, of multifunctionele ruimte van waaruit de stichting kon opereren. Verder was er een subsidietoezegging van de provincie, vanuit de compensatieregeling. Als dus ergens een groot infrastructureel project werd uitgevoerd waarvoor natuur of cultuur moest wijken, moest dat elders gecompenseerd worden. Vanuit die gelden kon Keldonk ook een aanzienlijk bedrag krijgen, maar alles bij elkaar was dat nog maar de helft van de bouwkosten. Zelfs na een aantal jaren lukte het niet om het hele bedrag bij elkaar te krijgen. Toen kwam dus Jan van de Vossenbergh, die inmiddels het stokje had overgenomen van Joan Hanegraaf, met de vraag: "Kunnen we toch zelf bouwen?"

---

---

5.

*Interviewer:* Goed, Nico, je hebt een behoorlijk lang verhaal verteld over hoe dat allemaal tot stand gekomen was bij die Keldonkse molen, maar je eindigde al met van: nou, we hebben eigenlijk nog niet voldoende geld binnen en er moet toch nog wel wat gebeuren, willen we het uiteindelijk presteren om die molen terug te krijgen. Kun je vertellen hoe het uiteindelijk toch goed gekomen is?

*Nico:* Dat is een verhaal van jaren. Al in een heel erg vroeg stadium was contact gelegd met Adriaens, omdat die nog een aantal onderdelen van de molen had. Dat



waren er intussen al wat minder geworden. Maar goed, er zaten heel belangrijke stukken bij die we graag terug wilden in de molen. Er is toen dus ook gevraagd aan Adriaens om een offerte uit te brengen. Die was zo hoog dat dat dus uiteindelijk niet bij elkaar gekregen is. Maar we hebben dus verschillende keren daarover gesproken en Sjors Adriaens, ik zei al dat hij die molen voor zichzelf had willen bouwen en hij was al begonnen aan de bouw van een nieuwe kap. Nou, die kap, die stond al zo lang op de werf, dat die intussen toch weer aan restauratie toe was. Maar het was zonde om al dat materiaal gewoon te laten liggen en vandaar dus de gesprekken met Adriaens, met de gedachte dat hij die molen zou kunnen opbouwen. Uiteindelijk kregen we dus, of kreeg de stichting het geld niet bij elkaar. Toen hebben we een gesprek gehad, inmiddels was Wim Adriaens zaakvoerder. Die heeft toen alles uit de begroting geschrapt waarvan hij dacht dat dat door vrijwilligers gedaan zou kunnen worden. Maar toen was er nog steeds een gapend gat van meer dan twee ton. Toen heb ik opnieuw gezegd: "We kunnen het achtkant zelf bouwen." Als je dan kijkt naar de post arbeidsloon voor het bouwen van dat achtkant, dan zijn we rond. Het eerste wat Wim Adriaens toen zei was: "Ja, maar je moet niet denken dat ik de vrijwilligers ga begeleiden, want daar heb ik echt geen tijd voor." Nee, dat hoeft niet, dat zal ik wel doen. Zo is besloten. Adriaens, die heeft het hout besteld en geleverd en ik heb eerst een soort papieren instructie gemaakt hoe je een achtkant moet bouwen. Daarna heb ik ook in de praktijk nog aanwijzingen gegeven, want die mensen, het waren heel goede vaklieden, maar een molen, die hadden ze nog nooit gebouwd of gerestaureerd. Daar hadden ze geen enkele kennis van. Wat ik me nog goed kan herinneren, dat was toen ze op mijn aanwijzingen een paar bokken gemaakt hadden waarop de onderdelen voor een achtkant gelegd werden om ze in elkaar te werken. Toen ze dat klaar hadden, kreeg ik een telefoontje. Ik had uitgelegd hoe het moest, maar ze zagen het echt niet. Dus ik ben naar Keldonk gegaan. Ik kijk even en ik heb gezegd: "Het is helemaal in orde, op een ding na. Het bint ligt op zijn kop." Meteen ging er een aantal ogen schitteren. Binnen een kwartier lag het bint wel in de goede positie en iedereen begreep weer hoe hij verder moest. Nou, wat mij ook vaak is aangedragen, ik heb meer dan eens gezegd: het maken van zo'n achtkant, omdat alle onderdelen tevoren in de werkplaats gemaakt worden en het geheel pas bij elkaar komt, driedimensionaal, als je hem opricht, je moet heel nauwkeurig werken. Dus iedere maat controleren, controleren en nog een keer controleren. Dat hebben de vrijwilligers me daarna vaak aangedragen, maar ze hebben het wel gedaan, want toen het eenmaal zover was dat het achtkant opgericht kon worden, was dat veel sneller dan wie dan ook verwacht had.

*Interviewer:* Wanneer was dat, Nico?

*Nico:* Dat was 2016. Maar toen het eenmaal werd opgericht, toen paste alles gewoon. Wat mij ook veel voldoening gaf, je kunt zo'n achtkant op verschillende manieren maken. In mijn ogen, de beste manier is zoals onze voorouders het deden. Dan worden dus alle onderdelen, dus de tafelementen, de binten én de velden, alles wordt tevoren in de werkplaats gemaakt. Tegenwoordig zie je meestal dat alleen de tafelementen en de binten in de werkplaats gemaakt worden. Die worden dan opgericht en dan worden heel moeizaam de velden aangebracht, terwijl de molen al rechtop staat. Maar die balken in de velden, nou, een klein balkje is al 50 kilo, je zit al gauw boven de Arbogrens. Dus dat is helemaal niet zo gemakkelijk. Het enige

verschil is, je hoeft niet zo zorgvuldig te werken, terwijl als je het op de oude, traditionele manier maakt, controleren, controleren en nog een keer controleren. Toen ik dat de eerste keer vertelde, toen was de reactie van Harrie van den Biggelaar direct: "O, nou, dan wil ik het op de traditionele manier doen." Nou, daar was ik heel blij mee. Uiteindelijk heeft me dat dus ook voldoening gegeven dat we het zo gedaan hebben en nog meer voldoening toen het ook nog allemaal paste, want dat was natuurlijk wel een heel spannend moment.

*Interviewer:* Wanneer was die molen uiteindelijk klaar, Nico?

*Nico:* Dat was in 1917, 2017. Ik zat er een eeuw naast. Sorry. Er was namelijk een bepaling vanwege die subsidie dat de molen op 1 januari 2018 gereed moest zijn. Op het moment dat de molen helemaal klaar was en in bedrijf gesteld, toen kwam er het bericht van de provincie: "Jullie krijgen een jaar uitstel. Hij moet op 1 januari 2019 klaar zijn." Maar toen draaide hij al. Maar vandaar dus dat in 2017, is het grote werk klaargekomen.

*Interviewer:* Oké. Hij is dus maalvaardig gerestaureerd en moest je nog, toen hij maalvaardig was, nog dingen bijstellen? Of was het meteen al perfect, want het is vaak met een molen dat je nog even moet bijsturen?

*Nico:* Nee, dat was allemaal helemaal in orde. Natuurlijk piepte en kraakte het nog een beetje, maar nee, daar had ik eigenlijk geen op- of aanmerkingen bij.

*Interviewer:* Prima.

---

---

6.

*Interviewer:* Nou, Nico, wat in 1964 begon, toch, dat eindigde dus in 2018, 2019 in een voltooide molen. Terugkijkend op dat hele proces wat je hebt meegemaakt, wat geeft, wat zegt die molen jou nou? Wat is nu de voldoening die je hebt gekregen uit dit project?

*Nico:* Ik kan het maar in één woord samenvatten: ik ben apetrots. Want het is natuurlijk de realisatie van mijn droom. Maar wat veel belangrijker is geweest, dat is de samenwerking. Dat een grote groep mensen met allemaal dezelfde intentie aan die molen gewerkt heeft, waarbij in wezen iedereen van die vrijwilligers een onmisbare rol gespeeld heeft. Zonder mijn inbreng was de molen er niet gekomen, maar zonder de bouwvakkers was die molen er ook niet gekomen. Zonder de voorzitter was die er niet gekomen en zonder de vrouwen die soep en koffie gemaakt hebben, was die molen er ook niet gekomen. Juist die samenwerking, dat geeft een enorme voldoening en dat ik daaraan heb kunnen bijdragen, daarop ben ik heel trots.

---

---

7.

*Interviewer:* Goed, Nico, tijdens dat project van de Keldonkse molen kwam je er eigenlijk ook achter dat je als een bouwhistoricus eigenlijk al bezig was en dat had je soms niet eens zelf in jouw hoofd zitten. Maar toch, het is wel een belangrijk element in jouw carrière geweest, bouwhistoricus. Kun je nog uitleggen aan de mensen wat een bouwhistoricus doet en waar het in jouw ogen om gaat bij een bouwhistorisch onderzoek?

*Nico:* Een bouwhistorisch onderzoek is een onderdeel van historisch onderzoek of zeg maar even heel ruim, onderzoek naar de geschiedenis van de mensheid. In bouwhistorisch onderzoek gaat het dan specifiek om de fysieke bouwgeschiedenis van verschillende bouwwerken. De bouwhistoricus die probeert, aan de hand van kenmerken zoals constructies en materialen en daarnaast aan de hand van bouwsporen, probeert hij te herleiden wat het betreffende bouwwerk allemaal heeft meegemaakt en wat er aan dat bouwwerk veranderd is. Om even bij molens te blijven, veel molens, daarvan is de bouwgeschiedenis betrekkelijk beperkt. Maar we kennen natuurlijk genoeg voorbeelden van molens die verschillende functies hebben gehad of molens die van de ene plaats naar de andere verplaatst zijn. Er is zelfs een molen die al op de vierde plaats staat. Vaak zijn gegevens wel bekend. Soms zijn gegevens uit de archieven in strijd met wat je als bouwhistoricus vindt, maar soms zijn ze ook helemaal niet bekend en dan gaat het er dus om om al die gegevens bij elkaar te brengen, om op die manier tot een totaal overzicht van de geschiedenis te komen. Bijvoorbeeld, de eerste opdracht die ik dan had, dat was de molen van Hamont, in de Belgische provincie Limburg. Die had een aantal bouwsporen in het metselwerk. Daar zaten allemaal dichtgemaakte openingen in. Nou, voor mij was dat een raadsel wat dat geweest was. Het was voor mij wel duidelijk dat dat oorspronkelijk was, maar wat het geweest was, daar had ik geen antwoord op. Waar het om gaat is, bij de restauratie moeten we, want het metselwerk moest aangepakt worden, moeten we dan alles netjes wegwerken of moeten we die bouwsporen juist in het zicht laten? Ik heb toen Dick Zweers erbij gehaald en die had de oplossing. Hij zei: het is een molen geweest met een gemetselde stelling. Die stelling, waar je dan normaal de liggers hebt die de romp ingaan, zijn dat hier gemetselde bogen en het waren dus die aansluitingen van de bogen op de romp die die sporen hadden nagelaten. Zo was het dus belangrijk om die sporen in het zicht te laten. Vele jaren later, tien of vijftien jaar later, in verband met het aanleggen van bekabeling of iets dergelijks, ik weet dat niet precies meer, werd er vlakbij de molen gegraven en toen kwamen inderdaad de fundamenten van de pijlers van die gemetselde stelling tevoorschijn. Stellingmolens, die zijn zeer zeldzaam in Belgisch Limburg. Iets minder zeldzaam in Nederlands Limburg. Gemetselde stellingen kennen we hier eigenlijk nauwelijks. Vlaanderen heeft er een paar gekend, Duitsland heeft er een paar gekend en zo moet de molen van Hamont die dus ook gehad hebben, wat heel bijzonder is.

8.

*Interviewer:* Nico, wat kun jij nu in jouw ogen, want jij hebt al behoorlijk wat ervaring opgebouwd in bouwhistorisch onderzoek, kun jij zeggen wat is nou een goede bouwhistoricus? Wat betekent nou een goede bouwhistoricus?

*Nico:* Een bouwhistoricus, die moet onder andere twee goed ontwikkelde eigenschappen hebben. De ene is een enorme kennis van bouwen in het verleden en niet alleen van materialen en constructies, maar ook van, laat ik maar zeggen, de hele vormgeving in wezen buiten de molens, maar zelfs kunsthistorie. Daarnaast moet een bouwhistoricus een groot analytisch vermogen hebben. Ik noemde al het voorbeeld van de molen van Hamont. Je moet aan de sporen kunnen herkennen waar het van, laat ik het anders zeggen, wat voor constructie het in grote lijnen geweest is en dan moet je weer zoveel kennis hebben dat je dus ook ziet wat het dan specifiek geweest is. Dus als je ergens een restant ziet van een aansluiting van ander metselwerk, dat is mooi, maar dan moet je dus ook al verder kunnen denken, op basis van de kennis die je hebt, wat dat dan geweest zou kunnen zijn.

*Interviewer:* Wat is de combinatie met archeologie en historische geografie? Kun je daar nog iets over zeggen? De dwarsverbanden tussen die disciplines?

*Nico:* Ja, het zijn in wezen allemaal onderdelen van dat grote historisch onderzoek naar de geschiedenis van de mensheid, waarbij ieder dus zijn specifieke taak heeft. Bij bouwhistorie en archeologie is het al vrij duidelijk aan te geven. Als je een gebouw hebt, dan zit dat gedeeltelijk boven de grond en gedeeltelijk onder de grond. De bouwhistoricus, die houdt zich in principe bezig met wat boven het maaiveld zit en de archeoloog met wat daaronder zit. Natuurlijk heeft de archeoloog ook nog andere vormen van onderzoek, al naargelang het tijdperk waar onderzoek naar gedaan wordt. Maar het zijn vergelijkbare disciplines waarbij dus alleen de ruimtelijke plaats boven of onder het maaiveld het verschil is. De historische geografie, dat is een heel erg breed vakgebied. Het nadeel van dat het zo breed is, dat is dat alle onderdelen betrekkelijk weinig of in ieder geval minder diepgang hebben dan een bouwhistoricus of een archeoloog. Maar de historisch geograaf die onderzoekt de ontwikkeling van het landschap en daarin komt dus heel veel bij elkaar. Aan de ene kant natuurlijk de geologie, dus de natuurlijke omstandigheden en aan de andere kant, en dat is vooral het belangrijkste in het onderzoek, het menselijk ingrijpen. Op die manier heeft een historisch geograaf ook weer connecties met bouwhistorie en archeologie. Zo heb ik zelf een artikel geschreven voor het Historisch-Geografisch Tijdschrift, een tijdschrift dat helaas ter ziele is, daar niet van, over de watermolens op de Aa. Watermolens die werden niet op een willekeurige plaats gezet. Je hebt voor een watermolen een bepaald verval nodig en dat betekent dat een beek maar een aantal watermolens kan aandrijven. Je kunt ze niet vlak achter elkaar zetten, tenzij je toevallig een erg groot verval hebt over die afstand, maar normaal zit er een vrij grote afstand totdat de beek weer zoveel gedaald is dat je opnieuw water kunt stuwen. De ene molen, als die tot het maximale peil stuwt, mag geen hinder opleveren voor de molen die bovenstrooms staat. Als het water zo hoog komt dat de

onderkant van het rad in het water staat, verlies je heel veel aan rendement. Dus dat bepaalt die afstand. Dat heb ik ook bekeken met de watermolens op de Aa en dan hou je dus een plaats of in ieder geval een plaats over waar geen molen staat en ook niet bekend is. Ik heb dat dus opgemerkt. Dat zou een plaats kunnen zijn die toch enige aandacht moet krijgen in de archeologische waardenkaart, want er is een grote kans dat er op die plaats ook een watermolen gestaan heeft, want energie was kostbaar. Alle energie van zo'n beek werd benut. Vandaar dus mijn gedachte dat daar op die ene plaats ook nog een molen gestaan moet hebben. Dan komt dus bij elkaar mijn kennis die ik heb van de watermolens, met de archeologie en dus met de geologie van het landschap. Dat is als historisch geografie waarbij dat overigens maar één onderdeel van het hele artikel was, maar wel waar dus die dwarsverbanden goed te zien zijn.

---

9.

*Interviewer:* Nico, je hebt een behoorlijke lange carrière gehad, gehad en die heb je eigenlijk nog steeds natuurlijk als bouwhistoricus. Je hebt al bij de Keldonkse molen iets verteld over jouw bevindingen en net heb je nog iets over Hamont gezegd. Maar kun jij nog wat voorbeelden noemen van bouwhistorisch onderzoek dat je zelf hebt verricht, die ook eigenlijk heel opvallend zijn geweest voor jouw carrière?

*Nico:* Ja, er zijn diverse molens die onverwacht resultaat opleverden zoals in Keldonk, dat er dus een ander verhaal uitkomt dan altijd gedacht is. Maar het kan ook zijn dat een molen die betrekkelijk normaal eruitziet, in een keer een heel lang verhaal of een lange geschiedenis blijkt te hebben. Ik kan nog iets meer vertellen over die molen van Hamont. Op het moment dat ik daarbij betrokken werd, was die molen gedeeltelijk onttakeld en in vrij slechte staat. In Vlaanderen is een bouwhistorisch onderzoek altijd verplicht, maar ik heb die verplichting niet erg zwaar gevoeld; zo kan ik dat het beste zeggen. De vraag was hoe we een aantal onderdelen moesten reconstrueren die verdwenen waren. Ik wist dat er in Limburg een molen stond die ongeveer even oud was als die van Hamont. De molen van Hamont, die was gebouwd in 1804, beter gezegd, in het jaar elf (*moet zijn het jaar twaalf van de republikeinse jaartelling, red.*) van de Franse Revolutie, en die andere molen in Ophoven (*De Korenbloem, inmiddels molenromp; red.*) was gebouwd in 1806. Ook een gemetselde molen, terwijl gemetselde molens nog in de minderheid zijn in Vlaanderen en ook in Belgisch Limburg. Ik ben die molen van Ophoven beter gaan bekijken en ik vond een enorm aantal overeenkomsten met de molen van Hamont. Grootte, dus de doorsnede, de hoogte, zodat ook de vorm van de molen hetzelfde is, dezelfde indeling, dezelfde raamindeling, nou, in ieder geval zeer grote overeenkomsten met slechts minimale verschillen. Het belangrijkste verschil was dat de molen van Hamont ooit verhoogd was. Die verhoging, die was gekozen omdat de molen in 1867 was uitgebreid met een olieslaggerij en omdat zo'n olieslaggerij vrij hoog is, zou die in conflict komen met de wieken. Dus op dat moment was de romp vijf meter verhoogd. Maar als ik die verhoging wegdacht, dan kwam die vrij nauwkeurig overeen met die molen van Ophoven. Dat was heel plezierig, want in Hamont was

het bovenwiel verdwenen of het vangwiel zoals men dat in Limburg noemt. Van Ophoven waren de laatste restanten van het, op dat moment, al geheel verrotte bovenwiel nog aanwezig. Daar ben ik een keer geweest met Ton Meesters (*molendeskundige en -auteur, red.*). We hebben dat wiel nauwkeurig, nou, zo nauwkeurig als dat ging, met al dat rotte hout, opgemeten. Dat kwam nu mooi van pas, want ik had al direct gekozen, we kunnen dat wiel, met een wat uitzonderlijke uitvoering, kopiëren voor de molen van Hamont. Wie schetst mijn vreugde dat ik op een gegeven moment een stukje kachelhout vond in de molen waar een bepaalde vorm aan gezaagd was, die precies overeenkwam met die bijzondere onderdelen van dat wiel in Ophoven zodat ik ook zeker wist dat er twee identieke wielen geweest zijn. Aan de hand van die molen van Ophoven en de foto's die nog van de molen van Hamont behouden zijn, was het goed mogelijk om een heel verantwoorde reconstructie van die molen te maken. Dus in alle opzichten heeft het bouwhistorisch onderzoek daar heel veel opgeleverd. In Vlaanderen is men erg terughoudend met reconstructies. In het geval van de molen van Hamont was het dan de vraag of je moet spreken over een restauratie of een reconstructie. Het was het allebei. Maar ook voor zover die gereconstrueerd is, kunnen we gewoon heel tevreden zijn over alle gegevens die we gevonden hebben, waardoor we kunnen zeggen dat het een verantwoorde reconstructie is en ook een heel verantwoord verhaal voor die delen die we niet hebben kunnen maken zoals ze ooit geweest zijn.

Een heel ander voorbeeld en dan noem ik meteen twee molens, dat zijn de korenmolens van Oude Niedorp en Middenbeemster. Allebei achtkante grondzeilers. Die zijn er niet heel veel meer in Noord-Holland. De eerste die ik daar onderzocht heb, was Oude Niedorp. Dat leverde ook al een heleboel gegevens op. Wat voor mij vooral heel interessant was, dat was de wijze van bewerking van het hout, waardoor ik veronderstel dat die molen in Oude Niedorp tweedehands gebouwd is. Een bewijs heb ik daar nooit van kunnen vinden en er is ook nooit voortgezet onderzoek gedaan. Ik hoop dat die molen nog een keer dendrochronologisch onderzocht kan worden, want ik ben heel erg nieuwsgierig hoe oud die werkelijk is. Iets vergelijkbaars zag ik ook in Middenbeemster. Volgens het Noord-Hollands Molenboek, daarin wordt rekening gehouden met de mogelijkheid dat het een watermolen (poldermolen, red.) geweest is; de Kilmolen die daar ooit gestaan heeft. Maar uit het onderzoek blijkt dat dat maar om een beperkt aantal onderdelen gaat. Het achtkant zelf, dat is heel oud en naar mijn idee was dat dus ook ouder dan het bekende bouwjaar. Een tijd later is daar een dendrochronologisch onderzoek gedaan. Dat zat toen niet in mijn deel van het onderzoek. Uit dat dendrochronologisch onderzoek bleek inderdaad dat het achtkant ouder was dan het bekende bouwjaar. Er is nog meer onderzoek gedaan. Het gevolg was dat er een aantal gegevens waren die moeilijk met elkaar te rijmen waren. Maar door dat dan weer te combineren met wat er historisch bekend is, kom ik tot de conclusie dat de achtkante molen in het dorp zelf gebouwd is, daar slechts kort gestaan heeft, acht of negen jaar, en toen verplaatst is naar de Hobrederweg. Dus mijn conclusie, puur op wat ik visueel heb waargenomen aan het hout van de achtkantconstructie. Het verschil was dan niet zo heel erg groot, maar het klopte dat die molen dus ouder was dan het bekende jaar, bouwjaar.

10.

*Interviewer:* Nico, samengevat kan ik nu wel stellen dat je eigenlijk al zo'n 50 jaar bezig bent met bouwhistorisch onderzoek. Je bent begonnen bij de Keldonkse molen en daarna heb je nog behoorlijk wat molens onder ogen gehad. Is daar nou veel in veranderd in dat bouwhistorisch onderzoek, toen je begon en zoals dat nu gaat? Kun je daar wat meer over vertellen?

*Nico:* Als ik begin met mijn persoonlijke ervaringen dan is het vooral zo dat je steeds blijft leren. Dus hoe langer ik met het werk bezig ben, hoe wijzer ik word en hopelijk ook hoe beter het resultaat. Tegelijkertijd realiseer ik me ook steeds meer hoe weinig ik er eigenlijk vanaf weet.

Wat ik in zijn algemeenheid zie, is dat de eerste bouwhistorici, althans vanaf dus het moment dat dat begrip in Nederland gemunt is, dat de eerste bouwhistorici allemaal bevlogen liefhebbers waren, die niet op een uurtje meer of minder keken, die een ontzaglijke kennis hadden en die bij wijze van spreken met de bouwhistorie naar bed gingen, maar die vooral zakelijk wat minder sterk waren en dat geldt in ieder geval ook voor mezelf. Want je moet niet alleen een rapport schrijven, je moet ook zorgen dat er voldoende brood op de plank komt. Daarin zie ik dus ook wel een ontwikkeling. Aanvankelijk waren het dus alleen de bevlogen liefhebbers met heel veel kennis, maar na verloop van jaren, toen was er toch ook een aantal snelle jongens dat het vak ontdekte en zich daarmee bezig ging houden en die vaak opdrachten voor je neus wegkapen.

*Interviewer:* Kun je ook zeggen dat de markt eigenlijk veranderd was dan, voor die bouwhistorici?

*Nico:* Dat zou je zo kunnen zeggen. Wat ik als een heel groot probleem zie, dat is eigenlijk meer de insteek van de politiek. Dat alles op de markt wordt gegooid en dat van de markt verwacht wordt dat die zichzelf reguleert. De markt reguleert zichzelf niet. Als je de markt vrijlaat dan hou je een monopolie over en het is maar de vraag of dat het monopolie is wat je ook werkelijk zou willen. Die ontwikkeling, die heb ik dus zelf ook ondervonden. De eerste jaren was het natuurlijk erg moeilijk. Het was een groep bevlogen liefhebbers, maar zeker in Nederland was er bij de afdeling Molens (*van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nu Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed; red.*) nogal weerstand tegen het bouwhistorisch onderzoek. Die weerstand, die is totaal omgeslagen als gevolg van de legendarische voordracht van professor Jos Bazelmans (*in 2007; destijds Hoofd sector Kennis Erfgoed bij de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten; red.*) en toen werd het ineens een hot item. Nou, en toen sprongen er dus ook onderzoekers op in, waarvan je aan de kwaliteit zou kunnen twijfelen, maar die dus in ieder geval wel weten hoe ze opdrachten binnen moeten halen. Om het verhaal even te besluiten, ik heb nu een leeftijd dat ik het geld niet meer nodig heb, dus ik werk nou weer

hetzelfde als 50 jaar geleden, vanuit mijn liefde voor het vak en soms vergeet ik op de klok te kijken.

---

---

11.

*Interviewer:* Nou, Nico, dan komen we nu zo'n beetje aan het eind eigenlijk van het bouwhistorische component van ons gesprek en dan rest er eigenlijk nog maar één vraag, na alles wat je verteld hebt en alles wat je hebt meegemaakt, als bouwhistoricus. Kun je nu nog onder woorden brengen van wat is nou juist het mooie, het mooie van het vak, bouwhistoricus?

*Nico:* Nou, wat erg...., wat mij persoonlijk, want ik kan niet ook voor anderen spreken, wat mij persoonlijk veel voldoening geeft, dat is dat je op die manier het leven van vroegere generaties leert kennen, dat je er als het ware contact mee maakt. Ik kan een heel mooi voorbeeld geven. Ik heb een aantal jaren gewerkt voor de Bouwhistorische Dienst van 's-Hertogenbosch. 's-Hertogenbosch is vooral een middeleeuwse stad, waar natuurlijk heel veel baksteen verwerkt is. In sommige bakstenen zitten afdrukken van vingers. Als je daar je eigen vingers in legt, die passen niet. Het zijn kinderhandjes. Die bakstenen of de gevormde klei moest tijdens het drogen gekeerd worden en net zoals het nu nog in India gebeurt, was dat tijdens de middeleeuwen in Nederland kinderarbeid. Jongetjes van misschien een jaar of 10, ik weet het niet. Heel kleine handjes. Op het moment dat je je vingers daarin legt, dan maak je bijna contact met dat jongetje dat die klei gekeerd heeft. Nou, op zo'n moment krijg ik kippenvel. Maar er zijn natuurlijk meer situaties waar het verleden gewoon heel dichtbij is. Een heel wonderlijke ervaring was dat ik samen met een archeoloog onder een middeleeuws pand in Den Bosch zat, op de plaats waar een van de eerste huizen van, een van de eerste stenen huizen, van Den Bosch gestaan heeft. Dus de kelder waar we in zaten en dat was een veertiende-eeuws huis, maar dat was niet het oorspronkelijke huis. Dat huis of op dat moment winkel, een schoenenwinkel was aan een drukke straat, helemaal in het hart van 's-Hertogenbosch. Wij zaten daar in die kelder, helemaal in het stikgedonker met alleen een tl-buisje van 8 watt. Led-buisjes waren er toen nog niet, dus we hadden echt maar heel erg beperkt licht. Daar onderzochten we een tufstenen fundering van een twaalfde-eeuws gebouw, terwijl je tegelijkertijd het dagelijks leven boven je kon horen, maar niet kon zien. Nou, dat was ook een heel erg bijzondere belevenis. In je fantasie zie je dus een middeleeuws gebouw van tufsteen, met gebakken daktegels en het heden gebeurt gewoon boven je. Dat zijn toch echt momenten dat je beseft dat de mensheid een keten is waarin je zelf alleen maar een schakel bent. Er is een heel lange geschiedenis voor je en hopelijk zal er ook nog een lange geschiedenis na je komen. Het leert je dus heel erg relativeren en dat is een van de fijne dingen die ik ervaar aan bouwhistorie.

*Interviewer:* Heb je ook wel zo'n gevoel gehad bij een molen?

*Nico:* Ja. Nou, een van de molens, er zijn natuurlijk veel molens waar ik dat gevoel van had, maar een van de molens waar ik dat het sterkst had, is niet toevallig een



van de oudste molens van Europa. Dat was een klus van Dick Zweers, de Torenmolen van Zons in Duitsland. Hij had er heel weinig tijd voor om die te onderzoeken en toen had hij mijn medewerking gevraagd in de hoop snel een hoop resultaat te vinden. Nou, dat is schitterend gelukt, want ik weet heel weinig van torenmolens, Dick Zweers is specialist. Maar blijkbaar kijken we op een heel andere manier naar dezelfde bouwsporen en telkens vonden we iets. Een soort pingpongspel. Dus ik zie iets, noem het, denk wat het is. Geef het aan Dick. Dick reageert erop, ik reageerde erop en in twee dagen tijd hebben we de hele geschiedenis van die molen kunnen reconstrueren. Nou, dat was dus een veertiende-eeuwse molen. Dus waar vind je iets wat zo oud is, waar zoveel generaties mee gewerkt hebben en waar zoveel generaties áán gewerkt hebben? Want ook die molen, die heeft de nodige verbouwingen gehad en dat zie je allemaal aan je oog voorbijgaan.

---

12.

*Interviewer:* Nico, je hebt al iets verteld over je, je hebt uitgebreid verteld over je bouwhistorische activiteiten en ook over je wens om beroepsmolenaar te worden en dan het maalbedrijf, heb je even toegelicht. Maar je had nog meer belangstelling. Dat was ook een beetje op technisch vlak. Dat ging vooral over de aerodynamica. Kun jij daar iets over zeggen waarom dáár jouw interesse kwam te liggen?

*Nico:* Dat is begonnen tijdens de eerste energiecrisis, ik weet niet of het de eerste is, maar ik zal het maar even de eerste energiecrisis noemen in 1973. Toen rezen er her en der plannen om weer windgeneratoren te gaan bouwen en dat is iets wat ook al een lange geschiedenis heeft. Ik denk dat kort na 1900 de eerste pogingen gedaan zijn om elektriciteit op te wekken met behulp van windgeneratoren. Dat is toen niet allemaal erg succesvol geweest, maar in 1973 waren er dus volop plannen om windenergie te gaan gebruiken. In die tijd werkte ik op een natuurkundig laboratorium met een erg grote bibliotheek, waar ik dus alle literatuur bij de hand had. Toen ben ik dat dus gaan bestuderen. Enerzijds natuurlijk nieuwsgierigheid naar: wat is er mogelijk met de wind? Maar voor mij natuurlijk met een heel belangrijke reden: wat is er te zeggen over de aerodynamische eigenschappen van de traditionele windmolen? Ik had in die tijd wat contact met studenten van wat toen nog de TH heette, de Technische Hogeschool, in Eindhoven, die zich bezighielden met windenergie. Die heb ik ook een keer de standerdmolen van Bergeijk laten zien. Volgens die mensen waren de wieken van de traditionele molens maar waardeloos, helemaal verkeerd gemaakt. Ik heb toen geantwoord dat die molens ontstaan zijn in de praktijk en dat ze dus waarschijnlijk nog niet zo slecht zijn, in acht genomen dat onze voorouders alleen maar hout en zeildoek ter beschikking hadden. Want natuurlijk kun je met moderne materialen iets veel beters bouwen. Volgens hen zat er toch echt wel een grote fout in. Ik had ook contact met iemand of al die mensen, die kenden elkaar in die tijd, want toen was het nog heel bescheiden wat er op het gebied van windenergie gebeurde, maar ik had contact met iemand die bouwde, of

hij had meegewerkt aan een windgenerator voor De Kleine Aarde. De Kleine Aarde, dat was het alternatieve centrum in Boxtel, onder leiding van Sietz Leeftang. Toen ik dus zag hoe zij dat geconstrueerd hadden, zei ik: dat kan nooit goed werken. Want alles was gebaseerd op windtunnelonderzoek, maar molens plegen niet in een windtunnel te staan. In een windtunnel heb je gewoon een heel constante luchtstroming zonder turbulenties, terwijl in werkelijkheid gaat de wind voortdurend heen en weer qua richting, maar ook qua kracht. Vaak zitten er ook turbulenties in. Onze voorouders, die geen onderzoek konden doen, althans niet anders dan de wiekvorm telkens een beetje veranderen en kijken wat goed werkt en wat slecht werkt, die waren op een bepaalde constructie gekomen die uiteraard rekening hield met het natuurlijke karakter van de wind. En als je dan .... een rotor ontwerpt op basis van windtunnelonderzoek, dan doet die dat natuurlijk uitstekend in de windtunnel, maar op het moment dat je hem buiten zet, functioneert hij minder. Het bleek inderdaad dat die windgenerator die voor De Kleine Aarde gebouwd was, maar een derde van de opbrengst had die theoretisch berekend was.

---

13.

*Interviewer:* Nico, je vertelde al eerder dat je je inderdaad al vrij snel aansloot bij die groep 'jonge honden' die Het Gilde van Vrijwillige Molenaars oprichtte en in '72 was dat zover. Maar ik begreep ook uit de geschiedenis dat al vrij snel toen dat Gilde was opgericht, ontstond er een discussie over het draaien en of malen binnen het Gilde ontstond, een soort splitsing van gedachten. Kun jij vertellen hoe die discussie verliep en waar dat uiteindelijk in resulteerde?

*Nico:* Nou, wat ik daarvan meegekregen heb, dat is eigenlijk het eind van de discussie. Ik had via Het Gilde van Vrijwillige Molenaars af en toe contact met Jos Gunneweg. Jos Gunneweg was toen een van de bestuursleden en in het dagelijks leven medewerker van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Ik had Jos Gunneweg leren kennen in Gronsveld. Die molen, die kon niet draaien, daar was wat klein onderhoud aan en een ploeg van tien vrijwilligers, waaronder Jos Gunneweg en ik, heeft toen die molen weer draaivaardig gemaakt. Zodoende wist ik ook hoe Jos Gunneweg dacht over het malen met molens. Ik had ook al verteld dat mijn gedachte zelf was om beroepsmolenaar te worden, dus op dat punt zaten Jos Gunneweg en ik helemaal op hetzelfde spoor. Op een gegeven moment liet Jos Gunneweg me weten dat er dus een nogal heftige discussie was binnen het bestuur van Het Gilde van Vrijwillige Molenaars waarbij er twee nogal absolute standpunten waren: alleen met de molen draaien of gewoon het totaalplaatje, ook daadwerkelijk malen met molens. Dan gaat het natuurlijk vooral om de korenmolens omdat naast de watermolens of poldermolens, er de meeste korenmolens zijn. Ik heb Jos Gunneweg toen een lange brief geschreven waarin ik mijn gedachten uiteen heb gezet. Ik heb toen ook de suggestie gedaan om binnen Het Gilde van Vrijwillige Molenaars een soort diploma's te maken op basis van de oude gilden, dus met een leerling, gezel en meester constructie. Jos Gunneweg, die heeft mijn brief ook nog ingebracht bij een van de vergaderingen van Het Gilde van Vrijwillige Molenaars, maar hij kreeg geen

medestanders en hij heeft toen besloten om het bestuur van het Gilde te verlaten en heeft toen, met een aantal andere gelijkgestemden, het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde opgericht.

*Interviewer:* Wanneer gebeurde dat?

*Nico:* Dat zal, denk ik, 1975 geweest zijn. Misschien een jaar eerder, maar ik dacht 1975.

---

---

14.

*Interviewer:* Nico, je gaf al aan dat je al vrij jong graag beroepsmolenaar wilde worden. Niet alleen vrijwillige molenaar, maar zelfs er je beroep van maken. Welke stappen heb je ondernomen om dat doel te bereiken?

*Nico:* Ik noemde al mijn contact met Jos Gunneweg en omdat hij bij de Rijksdienst (voor de Monumentenzorg; red.) werkte, heb ik hem toen gevraagd of hij een mogelijkheid wist waar ik zou kunnen werken als beroepsmolenaar en natuurlijk het liefst niet al te ver van mijn woonplaats in die tijd, Valkenswaard. De enige mogelijkheid die hij toen wist, dat was de molen van Moergestel die kort tevoren gerestaureerd was en waar een molenaar voor gezocht werd. Nou, een standerdmolen is natuurlijk helemaal niet ideaal, tenminste vandaag de dag voor een professioneel molenaarsbedrijf. Maar op dat moment was er geen andere mogelijkheid. Dus ik dacht: ik kan hier een begin maken en dan hoop ik dat ik later ergens anders terecht kan. Het voordeel van de molen van Moergestel was natuurlijk wel dat die vlak langs de snelweg stond of eigenlijk moet ik zeggen, dat voordeel heb ik pas later ondervonden doordat er altijd bezoekers op de molen kwamen waarvan er ook heel veel een zakje meel kwamen kopen. Dus ik had een leuke omzet aan particuliere klanten. Maar niet alleen dat een standerdmolen weinig mogelijkheden biedt voor een molenaarsbedrijf, je hebt hoe dan ook weinig opslag, maar goed, daar is nog wel een mouw aan te passen. Een groot probleem is dat je eigenlijk geen ruimte hebt om graan goed te schonen. Bovendien moet je nogal erg veel traplopen dus het is allemaal niet erg ideaal. Maar gaandeweg bleek ook dat die molen toch in een wat minder goede staat verkeerde dan gedacht werd. Het begon er al mee dat de stenen die aanwezig waren, dat waren uitstekende stenen voor het malen van veevoer, maar totaal ongeschikt om tarwe te malen. Dus zo heb ik daar een ander koppel stenen moeten installeren. Was ook alweer een beetje....., het liep ook anders dan ik gedacht had. Ik zou het liefste met blauwe stenen willen malen, omdat ik die kende, maar ik kon geen koppel blauwe stenen vinden voor een acceptabele prijs.

*Interviewer:* Wat zijn blauwe stenen?

*Nico:* Blauwe stenen, dat zijn stenen van basaltlava uit de Duitse Eifel. Ze zijn bij ons ook bekend als Andernacher steen. Andernach daar werd geen molensteen

gedolven, maar dat was wel de plaats waar ze met middeleeuwse kranen van de karren overgeladen werden in de schepen die ze naar Nederland voerden. Molenaar Kees in Leende die ook in molenonderdelen handelde, die had een uitstekend koppel Engelse stenen. Een Engelse steen, in tegenstelling tot de naam, komen uit Frankrijk, uit de buurt van Parijs. Ik had daar geen ervaring mee, maar ik wist wel dat je daar heel erg mooi bloem mee kon malen. In hoeverre ze dus ook geschikt waren gewoon voor volkoren meel. Ja, als je er bloem mee kunt halen, kun je natuurlijk ook volkorenmeel malen, maar ik heb toch besloten om die stenen dan te installeren en ik ben daarmee gaan malen. Aanvankelijk was dat helemaal geen succes, want die molen, die heeft een totaal verkeerde wiekvorm. We hadden het al over de aerodynamica, nou, die molen, die heeft een paar roeden die zeer geschikt zouden zijn voor een poldermolen, maar absoluut niet voor een standerdmolen. De stenen die ik had, die waren ook al jaren niet meer onderhouden. Kortom, ik ben nogal bezig geweest om die stenen te verbeteren. De molen zelf, die liep heel erg zwaar. De hals van de as, die liep op een doorgesleten stuk pokhout. Nou, dat liep gloeiend heet, zo zwaar liep het. Daar heb ik uiteindelijk zelf een steen onder gezet, wat een enorme verbetering was. Maar goed, zo heb ik heel veel werk aan de molen gehad. Geleidelijk aan ging hij het beter doen. En het product, de productie, die nam toe. De kwaliteit van het meel was gewoon buitengewoon hoog, dus daarmee was ik zeer content en de bakkers ook. Op zekere dag is mijn leermeester Ko de Visser bij me op bezoek gekomen. Hij stak zijn hand in het meel en besloot toen ook een koppel Engelse stenen te installeren. Dus dat gaf mij toch wel het gevoel dat ik een goede keuze had gemaakt.

*Interviewer:* Dus hij leerde nu wat van jou?

*Nico:* Ik zal het geen leren noemen, maar het was in ieder geval voor hem wel een leerzame ervaring, ja, zeker.

---

15.

*Interviewer:* Nico, we maken een kleine sprong in de geschiedenis. Daarnet hadden we het over de zeventiger jaren en nu zitten we even in begin jaren negentig, want toen werd je vrijwillig molenaar op de molen van Borkel (*molen Sint Antonius Abt; red.*). Hoe is dat gegaan? Hoe kwam je bij die molen terecht en wat trof je aan? Ik geloof dat er ook een probleempje was bij die molen?

*Nico:* Ja. De molen van Borkel was door de gemeente gekocht, de gemeente waar ik toen woonde, Valkenswaard, en gerestaureerd. Toen is er ook naar een vrijwillige molenaar gezocht. In eerste instantie is de molen toen aan iemand anders gegund, maar die ging op de grote vaart en had toen helemaal geen tijd meer voor die molen. Ik had op dat moment wel tijd, dus toen kwam ik als zijn opvolger in 1991 op die molen. Die molen, die was vrij goed gerestaureerd. Er waren een paar problemen. Het ene probleem was dat het lager waarop de spil draait, of de koning, dat liep

gloeïend heet en het andere was dat de reguleur niet goed werkte, zodanig dat in het verleden was die losgekoppeld en die werd niet meer gebruikt. Maar...

*Interviewer:* Wat doet een reguleur?

*Nico:* Een reguleur is een hulpmiddel wat ervoor zorgt dat de maaldruk constant blijft, zodanig dat je altijd dezelfde fijnheid van meel hebt. Als een molen sneller gaat draaien, valt er meer graan tussen de stenen, waardoor de druk afneemt en je dus grof meel krijgt. Dan moet de molenaar bijhouden, maar dat betekent dat je dus de hele tijd 'aan de licht' staat, zoals de molenaar dat noemt. Die molen van Borkel bevindt zich in een toeristisch gebied, zodat er altijd veel bezoekers kwamen. Je kon niet de hele dag aan de licht staan, je was veel tijd kwijt aan het rondleiden van bezoekers. Dus het was gewoon heel interessant om die reguleur weer aan het werk te krijgen. Ik heb hem eerst weer gewoon aangesloten zoals alles was, maar toen bleek dat die reguleur veel te snel draaide. Een reguleur die werkt op de centrifugaalkracht van een paar bollen. Nou, die bollen, die hingen al, als de molen op gang kwam, tegen het plafond en hoger konden ze niet. Dus regelen was er niet bij. Ik had in het verleden al verschillende reguleurs opgemeten in de provincie Zeeland. Ik ben dus een beetje gaan rekenen en ik kwam dus tot de conclusie dat de overbrengverhouding veel te hoog was. Ik heb een paar andere riemschijven gezocht, zodat de reguleur een stuk langzamer draaide. Er zat een stuk leer in en een stuk canvasriem is het, denk ik. Hoe dan ook, die riem, die was erg gevoelig voor vocht en temperatuur. Dus het ene moment stond die strak, het andere moment viel die van de schijven af. Dus ik heb er een mooie riemspanner bij gemaakt en vanaf dat moment werkte de reguleur keurig en kon je de molen dus aan zichzelf overlaten. De reguleur werkte zelfs zo goed dat ik het afhoudertje er ook aangeknoopt heb. Het afhoudertje, daarmee trek je de schoen van de klapspanen, zodat er geen graan meer tussen de stenen valt. Als de wind wegvalt dan moet je meteen de graantoevoer stoppen, zodat de molen snelheid houdt. Je moet altijd zorgen dat de molen blijft draaien. Staat die eenmaal stil, dan ben je het kwijt. Je moet doordraaien. Met het afhoudertje aan de reguleur bleef de molen keurig draaien. Op het moment dat de wind weer opnam, hoorde je even later weer de vertrouwde slag van het schoentje tegen de klapspanen en de stenen gingen weer malen. Het werkte allemaal keurig.

*Interviewer:* Nico, nu kom ik even op een vraag, wat misschien een soort gespleten vraag is, want aan de ene kant had je de ambitie om beroepsmolenaar te worden, je hebt ook echt wel pogingen ondernomen, zoals je net verteld hebt, om daar je werk van te maken, terwijl je tegelijkertijd hebt gekozen voor het bouwhistorisch onderzoek en daar heb je ook je sporen in verdiend. Maar heb je nooit spijt gehad dat je niet voor het beroepsmolenaarschap hebt gekozen?

*Nico:* Nou, ik vind het wat moeilijk om over spijt te praten. Ik heb meerdere sterke kanten. Aan de ene kant als molenaar, het praktische werk, dat zou ik best gekund

hebben, aan de andere kant het meer intellectuele werk van de bouwhistorie, dat past misschien toch iets beter bij me. In het leven gaat het vaak niet zoals je plant, maar kom je ook daar terecht waar de gebeurtenissen je naartoe leiden. In Moergestel, die molen, die bleek in zo'n slechte staat te verkeren dat ik op een gegeven moment niet meer met die molen durfde te werken en toen was ik dus geen molenaar meer. In de jaren daarna zijn er een paar dingen gebeurd. Aan de ene kant zag je dat de hausse die er in de jaren zeventig was voor alternatief leven en volkorenbrood, dat ebde weg, dus de vraag naar molenbrood, die werd minder en tegelijkertijd ontwikkelde ik me steeds meer als bouwhistoricus. Dus op die manier ben ik op een andere plaats uitgekomen dan waar ik van gedroomd had. Het is wel zo, tot op de dag van vandaag, als er een mooie maalwind staat, dan krijg ik jeuk. Dus ik denk dat als ik nu nog molenaar geweest zou zijn, dat ik ook wel gelukkig geweest zou zijn. Maar dan was ik geen bouwhistoricus geweest, dus geen spijt.

*Interview:* Want een combinatie had ook niet gekund, eigenlijk, Nico?

*Nico:* Ik denk dat dat heel goed gekund had, ja.

*Interviewer:* Maar het is er niet van gekomen?

*Nico:* Nee, nou, zoals ik al zeg, het leven loopt niet altijd zoals je het uitstippelt. Het zou zeker gekund hebben, maar het is niet gebeurd.